

Пуковник СТЕВО ЈОВАНОВИЋ

ПСИХОЛОШКА ПРИПРЕМА И САВРЕМЕНИ РАТ

У савременом рату човек би био изложен много интензивнијим физичким и психичким оптерећењима него у прошлим. Квалитативно нова ратна средства донела су му и нове опасности. Уништавајућа моћ атомских средстава неупоредиво је већа од разорне моћи и најефикасније ратне технике у прошлости. Ако се узме у обзир и усавршеност конвенционалне ратне технике, намеће се закључак да је значајно нарасла опасност по опстанак човека. Стога се при разматрању морално-психолошке припреме човека за савремени рат мора полазити, у првом реду, од ових чињеница. Потребно је учавати оно што савремена ратна средства уносе као специфично ново, и то не само у начину ратовања, стратегији и тактици борбе, него и у морално-психолошком погледу. Да би се ово могло правилније сагледати и оценити потребно је користити и искуства прошлих ратова, а нарочито нашег НОР-а. Наравно, стављати знак једнакости између онога како су људи подносили ратне опасности и тегобе у прошлости и онога како ће то највероватније бити у будућности, под сасвим измењеним условима, било би неисправно и могло би довести до погрешних закључака. Стога уколико се разлика између старог и новог, у овом смислу, буде јасније сагледавала и правилније оцењивала, утолико ће предвиђања о држању човека бити реалнија, а припреме за суочавање са тим опасностима успешније.

Данас се веома често поставља питање — да ли ће од човека нови рат тражити квалитативно нов морал, као што тражи квалитативно нову обуку, тактику и стратегију. Одговори су различити, али је чињеница да ће он тражити далеко веће напрезање и моралну снагу. Има и таквих мишљења да за данашњег човека нова техничка средства неће представљати веће психичко изненађење и оптерећење него у своје време лук, стрела, копље и штит, пушка и митраљез, топ, авион и тенк. Истина човекова свест, сазнање па и моралне снаге стално су се мењале и развијале као што су се развијале производне снаге и производни односи на њима засновани. И човек је увек налазио нове изворе моралне снаге да се супротстави новој опасности и издржи наметнуте напоре. У ствари, законита је појава да свако квалитативно ново ратно средство захтева и повећање моралне снаге да би се тој новој опасности могао успешно супротставити. Из тог аспекта се данас мора гледати и на морални фактор у савременом рату.

ШТА ДОНОСИ САВРЕМЕНИ РАТ КАО СПЕЦИФИЧНО-НОВО У МОРАЛНО-ПСИХОЛОШКОМ ПОГЛЕДУ?

Одговор на ово питање може се дати разматрањем морално-психолошких утицаја савремених борбених средстава на људе. Починимо од атомског оружја. Као што је познато, поред ударног и топлотног, оно има и радиоактивно дејство. Иако ударно дејство није квалитативно друкчије од дејства конвенционалних средстава, с обзиром на велику квантитативну разлику у моћи разарања, оно може да проузрокује битно нове утицаје на психу човекову. Због његове разорне снаге и специфичних пропратних феномена (звучних, топлотних, и светлосних ефеката као и призора масовног уништавања људи и средстава) људство које се нађе у њиховом радијусу дејства биће изложено морално-психолошком притиску који може да доведе до претераног страха, панике и психичких траума. Заглушујућа детонација доводи до привременог или трајног оглувљења, а понекад и до тежих психолошких последица, зависно од удаљености места експлозије. Исто тако јак блесак доводи код незаштићеног људства до мањег или већег оштећења вида и привременог слепила. Како би се људи у оваквој ситуацији осећали и понашали, о томе не постоје сигурни подаци и ратна искуства, јер атомска средства још нигде нису коришћена на фронту. Искуства из употребе атомских средстава у Јапану (Хирошима и Нагасаки) не могу послужити као поуздане чињенице на основу којих би се сигурније могло говорити о држању савременог борца у условима примене атомских средстава. Атомска бомба је у Јапану бачена на незаштићене масе становништва које о овом средству нису имале никаквог предзнања. Стога се може рачунати да ће психолошки ефекти атомских средстава у много чему бити друкчији у новом рату.

Атомска средства су намењена масовном уништавању како на фронту тако и у позадини. Војници ће често бити сведоци тешких призора масовних губитака и масакрирања, што ће на психолошки лабилније остављати тежак утисак, а код појединих изазвати и психичке поремећаје. Може се очекивати да ће код дела преживелог људства доћи до психичке депресије, а код појединца и до негативног понашања и губљења одговорности у односу на дужности, социјалне и моралне норме. Овакво људство не само што не би представљало борбену снагу, већ би могло и веома негативно деловати на околину. То ће пред старешине поставити крупне морално-психолошке проблеме.

С обзиром да се радијација не може осетити ни видети, опасност од ње ће доводити до бојазни, страха, немира, неспокојства и напетости. Људство ће се у оваквим условима психички исцрпљивати. То све представља потенцијалну опасност за морал јединице.

Помоћу атомских средстава непријатељ ће настојати да становништво противничке земље перманентно држи у бојазни, страховању и психичкој напетости. То подрива ментално здравље људи и негативно се одражава на њихову борбену способност. Треба нагла-

сити и то да само чињеница што средства заштите од атомског оружја још увек заостају иза њиховог уништавајућег дејства, психолошки негативно делује на народне масе и оружане снаге сваке земље. У атомском рату, према неким мишљењима, неће бити тренутка када човек неће помишљати на опасност и осећати се угроженим.

Нова ратна техника диктира и нову тактику која ставља борца у тежи психолошки положај него у прошлости. Дисперзија снага на бојишту, релативна изолованост мањих јединица, испрекиданост фронта и дејства по већој дубини, честе борбе у сусрету и окружењу, борбе ноћу, откривеност бокова, већа могућност изненађења итд. имају негативан психолошки ефекат на савременог борца, повећава његову несигурност и слаби емоционалну и моралну снагу јединице, групе којој припада, па и самог старешине. Непријатељ ће настојати да и на вештачки начин, користећи за то фиктивне атомске експлозије, специјална средства за интензивирање звучних ефеката и сл. делује на психу и морал противника и уноси забуну и пометеност у току борбе. Ово последње је практиковано у току другог светског рата код већине зараћених страна (сирене на авионима, специјални уређаји на авионским бомбама и сл.).

На психу и морал људи у борби непријатељ ће деловати не само материјално-техничким средствима већ и непосредно психолошки. Упоредо са „физичким ратом“ водиће се и „рат нерава“. Све, а поготово веће армије, интензивно се припремају за активно пропагандно деловање на противника ради поткопавања његовог морала и слабљење воље за борбом.

У савременом рату опасност је такође општија и непосреднија за све становништво. Стога брз прелаз психе људи на ратни „колосек“ биће од великог значаја. За први моменат ово може бити чак и од пресудног утицаја на ток рата. То упућује на интензивнији рад и активније ангажовање свих одговарајућих фактора на изграђивање таквог савременог борца који ће бити у стању да одоли свим физичким и моралним потешкоћама које рат са собом доноси. Од тога колико ће оружане снаге и становништво бити психолошки отпорни и морално снажни да што присебније и хладнокрвније издрже прва дејства непријатеља зависи могућност да се организовано и храбро супротставе нападачу и онемогуће му да реализује своје планове и искористи предност изненадног напада и евентуалне супериорности у техници и људству. У оваквој ситуацији људске масе ће бити основна материјална снага која ће се супротставити нападачу и онемогућити му да експлоатише дејство атомских средстава.

Како припремити војника да се брзо психолошки прилагоди ратној стварности?

Пре свега, треба истаћи да се човек не прилагођава новим појавама и ситуацијама, па ни у рату, несвесно и пасивно. Он је свесно, активно, биће способно да предвиђа догађаје, утиче на збивања и каналише њихов ток према унапред постављеном циљу. И у

рату он свесно делује, а не само „реагира“. Он није само објекат него и субјекат прилагођавања. Кроз васпитно-образовни рад, мирно-допску обуку, живот у јединици, људство у армији се морално-психолошки припрема за ратне услове живота и борбе. Али, да би се војник за ово припремио неопходно је да се доведе у ситуацију која ће извршити одређени утицај на његове морално-психолошке квалитете. „Ако желимо да човек буде храбар — каже Макаренко — треба га довести у ситуацију где је неопходно испољити храброст“. Ово гледиште је убедљиво потврђено у ратној пракси. Позната је чињеница да онај ко учествује у више борби постаје отпорнији на опасност, храбрији и успешније савлађује страх и друге негативне факторе. При томе се стварају одређене навике и психолошка отпорност према опасности. Међутим, било би погрешно ако би се схватило да се људи навикавају на страх, узбуђење, психичку напетост и слично. На оваква осећања, као и на остала, не може се навикавати. То и биолошки не би било целисходно. Људи се навикавају само на ситуације које изазивају оваква осећања. У борби се човек не навикава на страх него на услове борбе, на ратну стварност, на околности које доводе до страха. Уколико чешће учествује у борби, утолико се у већем степену навикава на све оно што се том приликом збива јер, кад се понављају ситуације постају познате па се и страх који оне доносе појављује у мањем степену и људи постају храбрији.

Али с обзиром на то да је стварна борба у процесу обуке немогућна, могао би неко из овога извести закључак да није могуће претходно ништа позитивно урадити у погледу психолошког навикавања људи на ратну стварност. Овакав закључак не би био правилан. Истина, обуком се људи не излажу никаквој озбиљнијој опасности по живот, сем код пилотирања, падобранства и сл. јер не постоји непријатељ. Ово је основна објективна препрека да се човек у мирно-допској обуци може научити свему ономе што је за рат потребно. Борбена ситуација се сада само замишља, претпоставља. Зато по неки и кажу да је војска „професија без праксе“. Али ово ипак треба прихватити само условно. Добро изведена борбена обука представља у извесном смислу ратну праксу. Уколико се она изводи ближе ратној стварности утолико ће се људство успешније припремити за савремени рат. То значи да је за навикавање и психолошко припремање људи за ратну атмосферу нужно још у процесу обуке стварати ситуације које ће емоционално деловати и психички оптерећивати људе, доводити до узбуђења, страха и сличних феномена. Добро изведена обука, ма ког вида или рода војске, садржи доста елемената, нарочито у техничком и у тактичком смислу, који могу бити веома блиски ратној стварности. Уколико се у наставну праксу уноси што више новог, полазећи од наших специфичности, нових ратних средстава и тактике засноване на њима, карактеристике нашег човека и средства којима ће се служити у борби, као и концепције општенородног рата, утолико ће бити више успеха у психолошкој припреми војника и старешина за све тешкоће које савремена борба доноси. Тенденција да се обука

што више приближи ратној стварности, основни је пут да се човек још у миру посредно навикне и припреми не само у погледу знања, вештина и навика за рат, него и у морално-психолошком смислу. Да би се и у овом постигли што бољи резултати и емоционални ефекти, у појединим армијама се приступа неким специфичним мерама. Тако се врши гађање из артиљеријских оруђа преко глава војника, они се постављају у заклоне близу топова да би осетили мирис барута, фијукање парчади граната, јачу детонацију и сл. У току обуке се врши окружавање јединице тенковима, импровизују се атомске експлозије итд. У наставу се плански и свесно уносе елементи опасности, ризика. Све ове мере су веома значајне за психолошко припремање људи за рат.

До ког степена ће се у овоме кроз обуку успети зависи у првом реду од стручних, методских и организаторских способности наставника, старешина. Да би се развиле издржљивост и отпорност неопходно је да се људство кроз обуку изложи напорима сличним онима у рату. Ноћ, зима, врућина и сличне метеоролошке непогоде, маршеви и вежбе итд. развијају такве особине. Познато је да у савременим условима борба не престаје, „пламен борбе се не гаси“ падом мрака или почетком зиме. Аналогно томе и процес обуке мора тећи непрекидно. Доба дана и године, метеоролошки и климатски услови не би смели да чине препреку за реализовање планова обуке. Паролу „слично би било у рату“ која се понекад чује при извођењу обуке, треба заменити оном „овако би било у рату“. Томе мора тежити сваки извођач наставе. Ово нема само образовно-практични него и васпитно-психолошки значај. Уколико се у обуци стичу навике да се задатак мора извршити, да се тешкоће могу и морају савладати, утолико ће се лакше извршавати стварни борбени задаци.

Треба подвући да тешкоће морају произилазити из реално замишљених наставних ситуација и потреба, морају имати рационалан смисао. Само тако их они који се обучавају могу прихватити као оправдане и уложити вољу и труд да их савладају. Свако вештачко стварање тешкоћа може само негативно васпитно да делује исто као и избегавање тешкоћа када их стварна наставна ситуација и околности намећу и захтевају.¹⁾

Од великог значаја за уживљавање људства у ратну стварност је способност старешине да кроз борбену обуку дочара стварну слику рата.

Када је реч о развијању позитивних психолошких квалитета људи, треба имати у виду и изванредну сложеност савременог рата, његову динамичност, могућност брзе промене ситуације и сл. Све ће ово захтевати, не само од старешина, него и од читавог састава, раз-

¹⁾ Ради приближавања услова обуке стварној борби у неким армијама се практикује извођење инжењеријских радова по веома ниској температури, држи се „положај“ и спава у земуницама на минус 20 степени, изводе дужи маршеви по зими и врућини и слично.

вијање способности брзе процене ситуације, брзог одлучивања, велику иницијативност и снажљивост. Да би се овакве важне психичке особине развијале обука мора бити комплексна, сложена, аналогно сложености савремене борбене ситуације. Ово императивно намеће захтев да наставник приступи обуци стваралачки, инвентивно. Свако рутинство, шематизам или методска укалупљеност представљају највећу опасност за савремену обуку. Тежња ка упрошћавању наставних ситуација, механичко понављање вежби и задатака на исти начин, са истим улогама, на истом терену и слично, убијају душу и виталност обуке.

При оцени успеха и резултата у обуци треба, пре свега, полазити не од тога како се некада ратовало, већ колико то одговара новим потребама, новим захтевима које поставља наша концепција вођења рата и савремени рат уопште. Ове захтеве није једноставно задовољити и остварити у обуци. Али је неопходно да се на свакој вежби, задатку, часу борбене и друге обуке, извођач наставе запита шта је ново данас унео у обуку и учинио за реализовање наше концепције начина ратовања. Само тако, критичким полагањем рачуна пред самим собом, може се успешно ићи напред и обука све више приближавати ратној пракси. Сразмерно овоме развијаће се и неопходни морално-психолошки квалитети старешина и војника.

На изграђивању психолошких квалитета војника у великој мери утиче и начин командовања, руковођења, затим снага колектива, читав систем живота и рада јединице, па и психолошке особине старешине. Старешина делује примером не само у морално-етичком смислу, него и својим психолошким квалитетима: темпераментом, карактером, емоционалним и вољним особинама итд. Своју одлучност, смелост, храброст и сличне одлике старешина преноси и може да пренесе на потчињене, не само у рату, већ и кроз обуку у мирнодопским условима. Исто тако се преносе и млитавост, неодлучност, колебаљивост и слично. Све ово указује од коликог је значаја пример старешине за формирање лика војника и млађих старешина.

Формирање позитивних психичких својстава личности у процесу обуке не би се могло замислити без идеолошко-политичког деловања и васпитања. Високи идејни ниво и степен свести људи позитивно утиче на мењање њихове психологије и развијање оних особина које су важне за успешно извршење борбених задатака.

Са порастом степена идеолошко-политичке и свести о моралу, јача и развија се и психичка отпорност и морална снага људи. Наша ратна пракса је показала, а и други примери, да су испољили највећу смелост, одлучност и издржљивост у рату првенствено они борци чија је идеолошко-политичка свест била на вишем нивоу. Идеолошка и психолошка страна личности су, дакле, нераздвојне и узајамно се прожимају. Зато рад на развијању и једног и другог кроз обуку и васпитање треба да се спроводи као интегралан, јединствен процес.

СА ЧИМ УПОЗНАТИ ЉУДЕ?

Данас се поставља питање у ком степену и обиму је нужно и корисно упознати људе са свим последицама употребе нових ратних средстава, опасностима које их при том вребају и атмосфером и психолошким утицајима новог рата. По овом питању мишљења су подељена. Неки истичу да би било некорисно претходно упознавати људе са свим опасностима које доноси рат јер би се тиме унапред изазвала претерана страховања и деморализација људи.

Истина, било је учесника рата који су изјављивали да их је више уплашила визија рата и застрашујућа слика борбе коју су добили у току обуке него сам рат. Но, ово је свакако последица неправилног васпитања и на основу овога се не би могло прихватити предње мишљење. Психолошка је законитост да се човек мање плаши опасности коју познаје, макар она била и тешка. Баш зато што ново, непознато и неочекивано доводи до страха и изненађења, потребно је људе реално упознавати са оним што могу очекивати у борби. Војници треба да схвате стварност савремене борбе. То ће представљати извесну психолошку и моралну припрему и допринети да борац лакше издржи напоре и опасности. Човек се такорећи спонтано припрема и мобилише своје психичке и физичке снаге, ако очекује нешто тешко и опасно, да би се томе могао супротставити. Зато људство увек захтева од старешина у току рата да буде унапред информисано о ситуацији и упозорено на опасности, мере и поступке непријатеља. У овоме је, поред осталог, и смисао информисања и обавештавања о свему новом и непредвиђеном. Пракса је показала да, ако се људство припреми за борбу са јаким противником, то позитивно делује на њихово држање у борби. Ово је један од основних путева да не дође до изненађења и непредвиђених околности. Међутим, треба нагласити да свако претеривање у истицању дејства ратних средстава за масовно уништавање не би било позитивно. Овакве тенденције постоје по негде, било услед непознавања стварних могућности ових средстава и борбе против њих, било услед потпадања под утицај пропаганде оних који овим средствима располажу.

Али, такође, као што је штетно прецењивати моћ дејства атомских средстава, исто тако је погрешно свако њихово потцењивање и избегавање да се о њима говори као о реалној чињеници. Прецењивање би водило дефетизму, капитулантству, развијању осећања инфериорности код људи, а потцењивање делује наивно и неуверљиво што, у крајњој линији, доводи до истих последица. Једино је правилно на ова средства реалистички гледати и тако приказивати све њихове могућности и карактеристике. Али упоредо са овим нужно је објашњавати и начин борбе против њих, могућности одбране и заштите. Потребно је да сваки војник и старешина у току обуке дође до реалног сазнања и уверења да атомска средства немају апсолутну моћ у савременом рату и да је могућна успешна борба за одбрану домовине сопственим снагама и средствима. Ове могућности се налазе у аде-

кватној тактици, начину ратовања, одговарајућој организацији армије, припремању и ангажовању читавог становништва у борби против нападача итд. У овом погледу наша земља је нашла адекватно решење у концепцији општенародног одбрамбеног рата.

Познато је да данас и оне земље које располажу АБХ средствима подвлаче да се ниједан рат у прошлости није водио и добио искључиво једним ратним средством, па да то неће бити ни убудуће. Има покушаја да се атомско оружје представи као апсолутно. Сличних гледања је било и у прошлости, када је дошло до проналаска нових оруђа, тенкова и авиона и сл. Њима се тада приписивала апсолутна улога у борби. Но, оваква схватања убедљиво је победила ратна пракса. Нова техника није никада одједном потиснула из борбе сву стару технику.

Победа и у савременом рату ће, пре свега, зависити од свести маса, њихове решености да се боре, а тек онда од квалитета средстава којима се у тој борби служе. Такве масе су одувек представљале несавладиву препреку за сваког поробљивача. Ово је убедљиво показала наша народноослободилачка борба. То данас потврђује и борба многих народа који се готово голоруки са успехом боре за своје ослобођење испод јарма експлоатације и колонијализма.